

Отже, є, здавалося б, серйозні підстави за вимогами соціальної логіки жорстко відділити політику від релігії. Тим більше, що ідеали демократії пов'язані з відокремленням питань політики й релігії. А чисто клерикальна позиція в християнстві, ісламі, іудаїзмі пов'язана з нетерпимістю щодо самої можливості відокремлення мирських проблем від релігійних.

1. Дюрем К. В. Перспективи щодо релігійної свободи: порівняльна структура / К. В. Дюрем // Релігійна свобода і права людини. Правничі аспекти : у 2 т. – Львів, 2001. – Т. 2. – 356 с.
2. Лебон Г. Психология народов и масс / Г. Лебон. – С. Пб. : Макет, 1995. – 311 с.
3. Левицький С. А. Трагедія свободи / С. А. Левицький. – М. : Канон, 1995. – 512 с.
4. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли. – М. : Иностранная литература, 1990. – 214 с.
5. Моральне богослов'я католицької церкви. – Львів : Провінція Чину Найсвятішого Ізбавителя, 1996. – 123 с.
6. Поздняков Э. А. Философия политики : в 2 т. / Э. А. Поздняков. – М. : Наука, 1995. – Т. I. – 454 с.
7. Рибачук М. Ф. Релігія і політика / М. Ф. Рибачук, М. І. Корюшко. – К. : Наук. думка, 1998. – 279 с.
8. Metz J.-B. Zur Theologie der Welt / J.-B. Metz. – Mainz, 1968. – 345 s.
9. Neuhaus R. The Naked public Square. Religion and Democracy in America / R. Neuhaus. – Michigan, 1984. – 342 p.

В статье исследуется влияние церкви и религиозного сознания на политику и политическое сознание в условиях развития украинской государственности, когда интенсивность политических и религиозных процессов значительно ускорилась и их взаимодействие усиливается.

Ключевые слова: церковь, религия, религиозное сознание, общество, политические отношения.

This article deals with the influence of church and the religious consciousness on the policy and political consciousness under the condition of developing of the Ukrainian state. The intensions of the political and religious process grow higher and their cooperation improved.

Key words: church, religion, religious consciousness, society, political relations.

УДК 329.055.2

ББК 66.1

Тарас Лутчин

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається розвиток української політичної думки 60–80 рр. ХХ ст. Особлива увага звертається на державотворчі ідеї українських національно-демократичних об'єднань другої половини ХХ ст.

Ключові слова: українська політична думка, суспільно-економічний лад, демократична республіка, форма державного правління.

Зміни в програмі ОУН(Б), внесені на III Надзвичайному Великому Зборі, стали початком ідеологічної трансформації національно-визвольного руху. Програма ОУН уже не містила положень про становий поділ, людина проголошувалася найвищою цінністю. Пропонований режим названо спочатку “новим ладом”, а згодом “демократичним ладом”. Зазнало змін також бачення ролі партій у житті суспільства.

Однак багато політичних діячів того часу вважали, що організація є революційним авангардом, провід якого має право диктувати свою політику не лише цілій організації, але й усьому народові. Гарячі дискусії між прихильниками централізму й плюралізму тривали декілька років і в кінцевому результаті завершилися розколом ОУН(Б) на еміграції [4].

Зокрема, Л.Ребет та його прихильники зводили демократію до певного непорушного ідеалу, гарантій розвитку окремих громадян, а вже через них – усієї нації. Вони заперечували класичний постулат націоналізму про перевагу спільних інтересів над інтересами людини. Д.Мирон виступив зі своїм проектом державного устрою, у якому помітні не

лише риси авторитарного політичного режиму, але й ознаки республіканської президентської форми правління з поділом влади на три гілки та місцевим самоврядуванням, щоправда, підконтрольним виконавчій гілці влади. П.Полтава пропонував проект парламентської демократичної республіки.

М.Сціборський у праці “Нарис проекту основних законів (конституції) Української Держави” запропонував форму державного правління, яка наближалася до конституційної монархії. Причому конституція не накладала суттєвих обмежень на повноваження голови держави, відкидала партійно-парламентську організацію, місце партій у державних органах мали займати синдикатні організації. Не передбачалося також функціонування незалежних органів місцевого самоврядування.

О.Бойдуник у праці “Національний Солідаризм” поєднував у собі як авторитарні, так і демократичні елементи. Він був зорієнтований на поступове перенесення центру влади від одноособової інституції – голови держави до колективного органу (парламенту).

Важливе місце серед публікацій, присвячених українському державотворенню, займають статті П.Полтави “Наше вчення про національну державу” та “Концепція Самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу”. На його думку, система вільних національних держав усіх народів визначить найбільш справедливий розв’язку міжнародних проблем. Для того, щоб держава не стала знаряддям експлуатації й поневолення робочого люду в руках багатих, потрібно перебудувати суспільний механізм у безкласове суспільство. Тільки тоді держава буде, як це було на самому початку, організацією економічного й культурного життя нації й знаряддям оборони перед зовнішньою агресією. У статті “Концепція Самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу” П.Полтава заявляє, що вироблені людством цінності народної демократії є не менш важливими, ніж ідея національна. Силою, що діє паралельно з ідеєю нації, є ідея конституційної, парламентарної держави, ідея демократії: “Щоб забезпечити найбільш повний і гармонійний розвиток нації, держави, необхідно мати демократичний режим і соціоекономічну систему” [9, с.138]. Формулюючи свою концепцію самостійної України, автор зазначав: “Концепція Самостійної України – це також концепція такого суспільного економічного ладу в Україні, при якому не існуватиме експлуатація людини людиною... Суспільно-економічні переміни, які dokonувалися в період між двома світовими війнами і які продовжують dokonуватися в останні роки чи то по большевицькому, чи то по протилежному боці бар’єру, виразно показують, що суспільно-економічний розвиток світу йде саме в напрямі усупільнення основних галузей народного господарства” [3].

Таким чином, П.Полтава доходить висновку, що основним завданням українського національного руху є створення соціалістичного суспільства в Незалежній Соборній Українській державі. Він був переконаний, що “саме постулати соціалізму повинні стати основним змістом побудови української самостійної держави”.

Загалом у працях тогочасного українського політикуму підкреслювалася важливість ролі держави в економічній сфері, декларувалось особливе ставлення до праці, пропонувалося специфічне розуміння власності, вважалася неприпустимою експлуатація людини. Особлива увага зверталася на потребу державного втручання в економічну сферу у формі керівництва державними підприємствами, нормування випуску продукції, розподілу сировини, цінової політики та регулювання відносин між працедавцями й працівниками.

Політика держави у сфері промислового виробництва мала базуватись на поступовій заміні існуючих форм господарювання та “усупільненні” промисловості. Наступний етап – розподіл підприємств між різними формами власності: державною, муніципальною, кооперативною, приватною, яка також підпадала під низку обмежень з боку держави.

Основною суспільною верствою, яка є консерватором національної ідеї та фактором безпеки держави, дослідники вважали хліборобство та пропонували широкомасштабну аграрну реформу, яка повинна була враховувати передусім соціальну структуру суспільства.

У руслі соціальної політики розглядалися проблеми пенсійного та соціального забезпечення, питання права на засоби виробництва як умови соціальної справедливості, соціальне страхування, принципи політики щодо оплати праці, зайнятості громадян та охорони праці.

У концепціях майбутньої української держави значна увага відводилася проблемі окремої людини, її ролі в житті суспільства та держави. У цьому питанні лідери національно-демократичних об'єднань у другій половині ХХ століття відштовхувалися від переосмислення ліберальних засад суспільного устрою. Вони заперечували обидві крайності взаємостосунків між особою й суспільством і вивели свою формулу таких відносин: права кожної людини є прямо пропорційними до обов'язків перед державою.

У повоєнні роки український рух опору намагався позбутися специфічних рис інтегрального націоналізму. Його платформою стало демократичне самостійництво. На початку 50-х рр. О.Горновий писав про те, що повний розвиток української нації в незалежній, об'єднаній українській державі, створення справді національного правління й безкласового суспільства, знищення імперіалізму та встановлення згоди поміж вільними й цілком рівними державами всіх народів є фундаментальними віхами українського суспільства [7, с.56].

О.Дяків, незважаючи на звинувачення в полівишанні націоналістичної ідеології, послідовно обстоював принцип усупільнення засобів виробництва та ідею безкласового суспільства. В Українській державі всі засоби й знаряддя виробництва (земля та її кадри, води і ліси, фабрики, заводи, транспорт) перейдуть до народу, стануть народною власністю, й народ буде керувати ними через вільно вибраних своїх справжніх представників. Парламентський контроль унеможливить появу експлуататорських класів, що стане основою утворення безкласового суспільства, тобто суспільства без соціальної нерівності, суспільства, яке не роздиратимуть класові суперечності, у якому повністю здійсниться єдність нації [12, с.98].

П.Полтава вважав, що суспільно-економічний розвиток світу прямує саме до усупільнення основних галузей народного господарства й що економічну програму організації необхідно будувати відповідно до загальносвітових тенденцій. Він наголошував, що майбутній суспільно-економічний лад в Україні “буде спиратися на національно-державну й кооперативну власність у промисловості, банковості, торгівлі, на національно-державну власність на землю при індивідуальному або колективному, в залежності від волі населення, землекористуванні” [10, с.267].

Д.Шахай (Й.Позиченюк) характеризує сучасне йому радянське суспільство як державний капіталізм із модерним кріпацтвом, з тоталітарним апаратом визиску, де панує клас експлуататорів (партія) над безкласовим народом. Він ставить знак рівності наведеного означення цієї влади з державним соціалізмом [8, с.17, 61].

І.Мітринга пропонував приділити максимум уваги політичній роботі на промислових підприємствах Східної України, оскільки лише робітничий клас може стати справжньою базою української революції: “Без повного опанування і революційного зорганізування робітництва Донбасу, Керчі та Запоріжжя ми не можемо навіть мріяти про перемогу” [13, с.237–238].

Поки діяльність ОУН обмежувалася західноукраїнськими територіями, її програма майже не викликала заперечень. Інакше сприймали її ідеологію мешканці східноукраїнських територій. Зазнавши жорстоких утисків і терору в так званій незалежній Радянській Україні, вони значно уважніше ставилися до внутрішнього устрою держави, відкидаючи будь-які форми насильства. Заклики творити Самостійну Україну під керів-

ництвом збудованої за тоталітарним принципом організації не лише не приваблювали їх, але й викликали в них асоціації зі зненависним більшовизмом і нацизмом.

Багатонаціональний Схід не сприймав політичних програм щодо національного питання, націлених на винищення, асиміляцію або ж насильну депортацію чужонаціонального елементу.

Низку застережень викликали методи запровадження державності на українських землях, котрі ґрунтувалися на засаді “з більшовиками – по-більшовицьки”. Насамперед насторожували документи, у яких рішуче відкидався демократичний принцип організації владних структур, а пропагувалася сильна влада з необмеженими повноваженнями [6, с.100]. А також прагнення створити т. зв. “Народні суди”, які будуть “безоглядно карати національних й суспільних шкідників” [2].

“Переорієнтація на соціальні і демократичні засади, – зазначав Є.Стахів, – мала великий успіх, до нас приставало все більше людей, а головне – молодого покоління й робітництва. Ми пішли з народом, почали говорити з ними мовою, яку він розумів, – і він почав з нами співпрацювати. І це був найбільший успіх всієї нашої роботи... ми стали на демократичну базу, і це був наш крок вперед” [11, с.134].

Під впливом нових державотворчих ідей відбулась еволюція політичної свідомості значної частини учасників тодішнього українського руху, що послідовно обстоювала принцип усупільнення засобів виробництва, безкласового суспільства, що сприяє розвитку продуктивних сил та ліквідує класові антагонізми. Майбутній суспільно-економічний лад має спиратись на національно-державну й кооперативну власність у промисловості, торгівлі, на національно-державну власність на землю при індивідуальному чи колективному господарюванні. Проголошення соціалістичних ідей було необхідною умовою політичної програми, оскільки вони найкраще відповідали народним інтересам.

У кінці 50-х – на початку 60-х років поступово спостерігається перехід переважної більшості створених у цей час підпільних організацій до поміркованої тактики, яка включала в себе комплекс організаційно-пропагандистської роботи, спрямованої на піднесення національної свідомості українського народу, згуртування національно-патріотичних сил.

Так, у програмі Української робітничо-селянської спілки (УРСС) головним завданням організації була ненасильницька боротьба за громадські права в Україні, за національні, культурні та економічні права тощо. Другим етапом боротьби мала бути боротьба за самостійність України. Тогочасне становище України розцінювалось як колоніальне, але програма все ж базувалася на засадах марксизму-ленінізму [5]. УРСС можна вважати першою саме дисидентською організацією і за засобами боротьби, і за метою.

Основною ідеєю тих об’єднань була зміна або корекція курсу партії відповідно до марксистських принципів, іноді метою навіть була зміна влади для встановлення істинно марксистського режиму, тому що тодішня влада, на думку багатьох дисидентів-марксистів, неспроможна була йти правильним шляхом.

В.Рубан, автор програми “Української національної комуністичної партії”, написаний 1971 р., стверджував у ній, що кінцевою метою партії є створення самостійної Української соціалістичної держави, влада в якій належатиме робітникам і селянам. Він уважав, що для цього необхідно створити власні незалежні органи друку, провести велику організаційну роботу з формування низових ланок партії, провести акції непокорі у вигляді демонстрацій, мітингів, голодувань тощо [6, с.25].

Метою “Спілки української молоді Галичини”, що діяла в м. Коломия Івано-Франківської області, була “боротьба за Україну, щоб Україна була вільною й суверенною державою, яка б не знала ніяких утисків з боку інших країн, щоб була самостійною як Польща, Австрія, Чехословаччина”. Члени Спілки стверджували, що проводиться ве-

лика політика русифікації та наголошували на відсутності в країні демократії й свободи слова. Україна – економічно сильно розвинута й тому повинна бути самостійною державою [1].

Діяльність нелегальних груп практично у всіх областях України свідчила про те, що це явище було всеукраїнським і, незважаючи на свої світоглядні, ідеологічні, регіональні, тактичні особливості й відмінності, заклало новий теоретичний фундамент в український національно-визвольний рух у другій половині ХХ століття.

Отже, в 60–80-х рр. у національно-визвольному русі можна спостерігати три основні течії: націонал-комуністичну, націоналістичну й загально-демократичну. Хоча жодна з організацій та груп не мала викристалізованих програм, які б чітко розмежовували їх між собою.

В їхніх програмах не були добре продумані перспективи соціально-економічного, а почасти й політичного розвитку України. Однак це пояснюється тим, що зміни наставали швидше, ніж на те сподівалися самі учасники руху та його теоретики.

1. Воля і Батьківщина. – 1966. – Ч. 13. – С. 2–3; Воля і Батьківщина. – 1965. – Ч. 5. – С. 4–9.
2. Вказівки на перші дні організації державного життя – 1941 // ЦДАВО України. – Ф. 3833, оп. 1, спр. 69, арк. 37.
3. Державний архів СБУ. Т. 1, спр. 67643-ФП, арк. 46052.
4. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : у 2 т. / Іван Павлович Лисяк-Рудницький. – К., 1994. – Т. 2. – С. 255–256.
5. Лук'яненко Л. Не дам загинуть Україні!.. / Левко Лук'яненко. – К. : Софія, 1994.
6. Орелюк С. Наш шлях боротьби / Сергій Орелюк. – 1940. – Ч. 1. – С. 100.
7. Полтава П. Концепція Самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу / Петро Полтава // Збірник підпільних писань. – Мюнхен, 1959.
8. Полтава П. Концепція Самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу / Петро Полтава // Літопис УПА. – Т. 9, кн. 2. – Торонто, 1982.
9. Потічний П. Політична думка українського підпілля 1943–1951 рр. / Петро Потічний // Зустрічі. – 1991. – № 2.
10. Стасюк О. Ідейно-політична стратегія ОУН(Б) повоєнного періоду / Олександр Стасюк // Український визвольний рух. – 2006. – № 8.
11. Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони (Повість мого життя) / Євген Стахів. – К., 1995.
12. Українська державність у ХХ столітті: історико-політологічний аналіз / [кер. авт. кол. О. Дергачов]. – К., 1996.
13. Шахай Д. Тактика щодо російського народу / Дмитро Шахай // Літопис УПА. – 1996. – Т. 8. – С. 237–238.

В статье рассматривается развитие украинской политической мысли 60–80-х годов XX века. Особенное внимание уделяется государственным идеям украинских национально-демократических объединений второй половины XX столетия.

Ключевые слова: украинская политическая мысль, общественно-экономическое устройство, демократическая республика, форма государственного правления.

Development of Ukrainian political opinion of 60th–80th of XX century is examined in the article. Special attention displaced on development of Ukrainian nation in the independent Ukrainian state, on creation of classless society, elimination of imperialism and establishment of consent between the free and fully even states of all people.

Key words: the Ukrainian political idea, social-economic line-up, democratic republic, form of state rule.